

YOSHLARDA IJTIMOYIY TARAQQIYOTDA G'OYAVIY -MAFKURAVIY JARAYONLARNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY TAXLILLARI

Qo'qon davlat pedagogika instituti
Xadjayev Olimxon Shavkatovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jahon globallashuv jarayonining muhim xususiyatlaridan biri inson ongi va qalbini egallash uchun kurashning nihoyatda ortib borayotganligini ko'rsatadi. Qolaversa, bugungi kunda ijtimoiy ta'sirlarning jadal ravishda rivojlanishi, fantexnikaning taraqqiyoti, axborotlar oqimining ortib borishi, inson omili bilan bog'liq fanlarni yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda

Kalit so'zlar : Jahon globallashuv, mafkuraviy tahdidlar, mafkuraviy, g'oyaviy, Buzg'unchi g'oyalar

Jahon globallashuv jarayonining muhim xususiyatlaridan biri inson ongi va qalbini egallash uchun kurashning nihoyatda ortib borayotganligini ko'rsatadi. Qolaversa, bugungi kunda ijtimoiy ta'sirlarning jadal ravishda rivojlanishi, fantexnikaning taraqqiyoti, axborotlar oqimining ortib borishi, inson omili bilan bog'liq fanlarni yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, jadal sur'atlar bilan rivojlangan davlatlarda yuzaga kelayotgan tanglik holatlari rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy-siyosiy, ma'naviy-madaniy hayotiga o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi. Muayyan mamlakat yoki mintaqada hukmronlikni ta'minlashga xizmat qilgan harbiy yurishlar, iqtisodiy iskanja kabi harakatlar shakllari o'rnini endilikda ko'proq inson ongini mafkuraviy-ma'naviy jihatdan zabt etish egallamoqda. Ichki va tashqi mafkuraviy tahdidlar g'arazli kuchlarning strategik maqsadlaridan kelib chiqqan bo'lib, ular turli geosiyosiy "o'yin"larni uyushtirishda kuchli qurol bo'lib xizmatqilmoqda. Strategik maqsadlarni ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan kuchli infrastrukturaga va kommunikatsiya vositalariga ega bo'lgan siyosiy markazlarning tashkil topishi ularning ko'lami kengayishiga zamin yaratmoqda. Jahonda "XXI asr vabosi" deb nom olgan dolzarb muammo, g'oyaviy-mafkuraviy kurashlar jahon siyosatida g'oyaviy tahdidlar, mafkuraviy xurujlarning o'ziga xos agressiv yo'nalishlarini vujudga keltirmoqda. Shuningdek, mafkuraviy tahdidlar gegemon davlatlarning siyosiy korporatsiyasini shakllantirish bilan xarakterlanmoqda.

Bu mafkuraviy tahdidlarning ijtimoiy ildizlari, sabablarini o'rganish, tahlil qilish ularning g'oyaviy, mafkuraviy, ma'naviy va psixologik asoslari hamda omillari bilan bog'liq masalalar psixologik tadqiqotlarning eng muhim va ustuvor vazifasi ekanini ko'rsatadi. Mamlakatimizda mafkuraviy, g'oyaviy va informatsion kurashlar kuchayib borayotgan hozirgi murakkab va tahlikali davrda turli xil ichki va tashqi, ochiq va yashirin tahdidlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirish ishlarini yangi bosqichga ko'tarish, yoshlarimizni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish, yurtdoshlarimizning hayotga ongli munosabatini shakllantirish, yon-atrofda yuz berayotgan voqealarga daxldorlik hissini oshirish, mamlakatimiz mustaqilligi, tinchosoyishta hayotimizga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan tajovuzlarga qarshi izchil kurash olib borish vazifasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Sh.Mirziyoyev “Bugungi kunda ijtimoiyma’naviy muhitni va aholi turmush sharoitini yaxshilash, yoshlarni turli diniy ekstremistik oqimlar ta’siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy masala bo‘lib turibdi” [5],- deya barcha soha mutaxassislari kabi psixologlar oldiga ham yuksak vazifalarni qo‘ymoqda. Mazkur fikrdan ko‘rinadiki, yoshlarimizning diniy ekstremizm, terrorizm, diniy aqidaparastlik kabi oqimlarga qo‘shilib ketmasligi uchun ularda barqaror mafkuraviy immunitetni tarkib toptirish muhim. Shu o‘rinda mafkura, immunitet, mafkuraviy immunitet tushunchalarining izohiga to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiq. “Mafkuraviy immunitet - ma’naviy barkamol, irodasi baquvvat, iymoni butun shaxsni tarbiyalashda, har qanday reaksiya, buzg‘unchi xarakterdagi g‘oyaviy tashabbuslarga bardosh bera oladigan o‘smirlarni tarbiyalashda qo‘l keladi”, - deb ta’rif beriladi falsafiy qomusiy lug‘atda. Immunitet, o‘z navbatida odamni to‘g‘ri yo‘ldan “ozish”dan, turli yo‘llarga adashib, keyin pushaymon bo‘lishlardan, baxtsizlikdan, millatni esa parokandalikdan, parchalanishlardan, sinfiy yoki mahalliy bo‘linishlardan asrab qoladi. Demak, mafkuraviy immunitet - davlat va millatning ma’naviy birligi, ma’naviy sog‘lomligini himoya qiluvchi g‘oyaviy qalqon vazifasini bajaradi. Shuning uchun ham Birinchi Prezidentimiz I.Karimov “Farzandlarimiz yuragida ona Vatanga, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sog‘lom munosabatni qaror toptirishimiz, ta’bir joiz bo‘lsa, ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishimiz zarur”ligi haqidagi fikrni alohida ta’kidlaganlar. Turli manfaat va maqsadlar ifodasi sifatida paydo bo‘lgan buzg‘unchi g‘oyalar, har xil ijtimoiy guruh va kuchlarga xizmat qilib, davr o‘tishi bilan tarix sahifalaridan o‘rin olgan. Ayni vaqtda, bunday g‘oya va mafkuralar muayyan ijtimoiy makon va tarixiy zamonda shakllangan bunyodkor mazmunga ega bo‘lgan ma’naviy-madaniy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy munosabatlarga nisbatan mafkuraviy tahdidni o‘zida ifoda etadi. Mafkuraviy jarayonlar tarixiy va ijtimoiy shart-sharoitlar bilan uzviy aloqador bo‘lib, davrlar almashinuvi bilan yangilik tomon o‘zgaradi. Bunday o‘zgarishlar qadimdan turon va turkiston mintaqasi deb nomlangan, bugungi kunda uning markazi hisoblangan hozirgi O‘zbekiston hududida yuz bergan jarayonlarga ham tegishlidir. D.Alimovning “Insoniyat tarixi g‘oyalar va mafkuralar tarixidir” risolasida ham, dastlabki yozma manba - “Avesto” kitobida ham ezgulik g‘oyalari ilgari surilgan, yaxshilik bilan yomonlik o‘rtasidagi azaliy kurash aks ettirilgan. Ya’ni ezgulik, insonparvarlik, bunyodkorlik g‘oyalari bilan yovuzlik, buzg‘unchilik, vayronkorlik illatlar bilan kurash o‘ziga xos mafkuraviy immunitet shakllantirganligi haqida yozadi. Demak, bugungi kunda ham umumbashariy, insonparvar, bunyodkor g‘oyalar bilan buzg‘unchi ommaviy madaniyatning “yovvoyilik g‘oyalari” har xil qora kuchlar, ya’ni buzg‘unchi va vayronkorlik xususiyatlarini kasb etuvchi oqimlar diniy ekstremizm, terrorizm, aqidaparastlik, prozelatizm, missionerlik kabilar orasidagi kurashni ko‘rishimiz mumkin. Ular o‘zlarining buzg‘unchi g‘oyalari bilan davlatlar, xalqlar, millatlar, insonlar orasiga nifoqlar solib, ularning yer yuzidan yo‘q bo‘lib ketishiga sabab bo‘ladi. Jumladan, O‘zbekistonning necha yuzlik solnomasida ham turli bosqinchiliklar oqibatida zulm, zo‘rluk, kulfat urug‘larini sochish hamda qon to‘kilishiga sabab bo‘lgan buzg‘unchi g‘oyalar va mafkuralarining halokatli ta’siri bilan bog‘liq qayg‘uli sahifalar ko‘p. Bu

g'oyalar o'zlarida siyosiy bosqinchilik va mustabidlik intilishlarini goh yashirin, goh oshkora ifodalagan holda diniy, milliy, sinfiy shiorlarni bayroq qilib maydonga chiqqanini ko'ramiz. Lekin mohiyat hamisha o'zgarmay qolavergan. Ya'ni, ular millatlar va xalqlarning turmush tarzi, madaniyati, an'ana va urf-odatlarini kuch bilan o'zgartirishga, keng xalq ommasini boshqalarning siyosiy irodasiga bo'ysindirish va mafkuraviy asoratga solishga, o'zaro adovatga asoslangan ijtimoiy tartiblarni qaror toptirishga, millatga yot, buzg'unchi, vayronkor mafkuraviy tasavvurlarni targ'ib qilishga qaratilgan. Buzg'unchi g'oyalar va mafkuralar azaliy madaniyatning yemirilishiga, davlat va jamiyat hayotida salbiy hodisalarning kuchayishiga sabab bo'lgan, ko'plab xalqlarni o'z yo'lini o'zi tanlash huquqidan mahrum etgan. G'oyalar hukumronligining tamal toshi aynan qadimiy sivilizatsiyalar davrida qo'yilgan edi. Unga binoan, odatlar va taomillarga emas, balki g'oyalar yoki biror maqsadga bo'ysundirilgan muayyan tildagi inson xulq-atvorini shakllantirish mumkin edi. Lekinshu bilan bir vaqtda, qadimdanoq kishilar ongini nayrang va aldovlar vositasida, yolg'on ideallar bilan zaharlash imkoniyati ham paydo bo'ldi.

Yoshlarda mafkuraviy immunitet shakllanishining psixologik omillarini nazariy jihatdan o'rganar ekanmiz, biz mafkuraviy tahdidlar ta'sirini kuchsizlantirish, ta'sir doirasini zararlantirish, mafkuraviy xurujlarni bartaraf etishimizga to'g'ri keladi. F.Ravshanovning "Ma'naviy va g'oyaviy taraqqiyotga tahdidlar" nomli risolasida ham shaxsni g'oyaviy tahdidlardan asrashning pedagogik, falsafiy jihatlari yoritilgan. Bu ishlarda juda asosli ravishda milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi fuqarolarni bunyodkor g'oyalarga undashi, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot, buyuk kelajak sari aniq maqsadlar qo'yib ildamlashining o'zi har xil g'oyaviy, mafkuraviy xurujlarning oldini olishi yoritilgan. Bu kabi psixologik mexanizmlar mohiyatini ochib berish va shu tamoyilarga qurilgan g'oyaviy-nazariy qarashlar barqaror mafkuraviy immunitet tizimini tashkil qilishi mumkinligi masalalari tadqiqotning keyingi bob va bo'limlarida batafsil yoritiladi. Z.Qosimovanning "Talaba yoshlarda mafkuraviy immunitet shakllantirishning pedagogik asoslari" nomli nomzodlik ishida talaba yoshlarni g'oyaviy va mafkuraviy tahdidlarga qarshi tayyorlashda o'ziga xos pedagogik usul va vositalar ishlab chiqiladi. Bu usul va vositalar oliy ta'limda rejali va rejadan tashqari o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda ko'rgazmali vositalar asosida ko'pchilikka sezilmaydigan, ko'zga ko'rinmaydigan mafkuraviy tahdidlarning asosiy mazmunini ochib berish, ularga qarshi insonda mafkuraviy immunitet shakllanishi kerakligi asoslab beriladi. Mafkuraviy immunitet tizimining ikkinchi unsuri ana shunday bilimlar zahirida shakllanadigan baholar, qadriyatlar tizimidir. Bilimlar qanchalik obyektiv va chuqur bo'lsa, uning zahirida baholar, qadriyatlar ham shunchalik mustahkam bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va mafkuraviy infeksiyalar yo'lida mustahkam qalqon bo'lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yoshlarda mustahkam mafkuraviy immunitet shakllanishining psixologik omillarini nazariy tadqiq qilishga bag'ishlangan ishlarning bugungi kundagi taqchilligi va tizimlashtirilmaganligi hamda shu bilan birga dolzarbligini ko'rsatdi. Dunyodagi ko'plab ilg'or psixologiya namoyondalarining g'oya va mafkuraga oid

qarashlari tadqiq qilinganda, bu jarayon shaxsning yosh va individual psixologik xususiyatlari, ong usti va ong osti tizimlarining psixologik himoya mexanizmlari, shaxs sifatleri, qadriyatlar tizimi, iymon-e'tiqodi, vijdonining shakllanishi, xulqatvortexususiyatlari kabilar inobatga olinib, shaxsning sog'lom ijtimoiylashuvi va rivojlanishi uchun o'rganilishi muhim bo'lgan tadqiqot yo'nalishi ekanligi yana bir bor ta'kidlandi.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent: "O'zbekistan" NMIU, 2016.B.56.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent – "O'zbekiston" - 2017.- B.104.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. Toshkent – "O'zbekiston" - 2017.-B.48. 4. Karimov I.A. Milliy mafkura — davlatimiz va jamiyatimiz qurilishida biz uchun ruhiy-ma'naviy kuch-quvvat manbai.-T., "O'zbekiston", 2000. 46-b
5. Karimov I.A. "Ozod va obod Vatan ravnaqi hayot pirovard maqsadimiz" 8-j.- T: 2000. –B. 464, 465, 466,467, 473,474,491.
6. Barotov Sh.R, Muxtorov E.M. «Yoshlarda o'zini-o'zi psixologik muhofaza qilish haqidagi tasavvurlarni shakllantirishning ilmiy-amaliy asoslari» Monografiya - T.: «Fan» 2008. – B.118.
7. Baratov Sh.R. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari- T;O'qituvchi, 1995.-B.56. 8. Baratov Sh.R. "Istiqlol g'oyasining ijtimoiy psixologik asoslari" "Milliy istiqolol g'oyasi targ'ibotining ilmiy asoslari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. T.: 2002.-B.80-82.
9. Barotov Sh.R. Ta'limda psixologik xizmat asoslari. Monografiya. Toshkent, 1999.B. 87.
10. Baratov Sh.R., Jabborov X.X. "Ko'k kit" tuzog'iga qarshi kurashishning psixologik mexanizmlari.Psixologiya. Ilmiy jurnal. Buxoro, 2017-y. 1-son (25) -B.2- 12.